

GÓRNOŚLĄSKI DOM WIELORODZINNY
FAMILOK

MONOGRAFIA
SPOTKANIE Z ZABYTKIEM

NR 2 (III) 2009

Wydawnictwo
Wydziału Budownictwa
Politechniki Śląskiej
Gliwice

Redaktor Naczelny: prof. dr hab. inż. Stanisław MAJEWSKI

Redaktor Techniczny: mgr inż. Dominik WOJEWÓDKA

Sekretarz Monografii: dr inż. Antonina ŻABA

Adres Redakcji:

Redakcja monografii SPOTKANIE Z ZABYTKIEM

Wydział Budownictwa Politechniki Śląskiej

44-100 GLIWICE, ul. Akademicka 5

Tel. + 48 32 237 21 42

Monografia udostępniona jest na stronie

<http://www.spotkaniezzabytkiem.pl>

Recenzenci monografii SPOTKANIE Z ZABYTKIEM 2 (III) 2009:

ARCHITEKTURA

dr hab. inż. arch. Jan RABIEJ, prof. nzw. w Politechnice Śląskiej

prof. dr hab. inż. Jerzy HOŁA, Politechnika Wrocławska

dr hab. inż. arch. Agata ZACHARIASZ, prof. nzw. w Politechnice Krakowskiej

BUDOWNICTWO

- fizyka budowli

prof. dr hab. inż. Jerzy HOŁA, Politechnika Wrocławska

prof. dr hab. inż. Halina KOCZYK, Politechnika Poznańska

dr hab. inż. Henryk NOWAK, prof. nzw. w Politechnice Wrocławskiej

Projekt okładki: Magdalena KRAUSE

Wykorzystano zdjęcie Pawła KRAUSE

Oprawa i druk:

UKiP J&D Gębka

44-100 Gliwice, ul. Pszczyńska 44

Nakład: 200 egzemplarzy

SPIS TREŚCI

ARCHITEKTURA

Izabela KACZMARZYK
Dariusz WALERJAŃSKI

FAMIŁOK – ROBOTNICZA ARCHITEKTURA WIELORODZINNA

7

FAMIŁOK - MULTI-FAMILY WORKERS' HOUSING ARCHITECTURE

Agnieszka
SZYMANOWSKA-GWIŹDŹ

WIELORODZINNE DOMY MIESZKALNE W PYSKOWICKIM OSIEDLU KOLEJOWYM - ZAGADNIENIA FIZYKALNE

19

MULTIFAMILY RESIDENTIAL HOUSES IN THE RAILWAY ESTATE IN PYSKOWICE- PHYSICAL ISSUES

Krzysztof M. ROSTAŃSKI

KRAJOBRAZY ODZYSKIWANE GÓRNEGO ŚLĄSKA JAKO ZIELONE TŁO DLA OSIEDLI ROBOTNICZYCH ZWANYCH „FAMIŁOKAMI”

29

RECOVERING THE LANDSCAPES OF UPPER SILESIA - THE BACKGROUND OF THE LIVING ESTATES CALLED "FAMIŁOK" HOUSES

BUDOWNICTWO

- fizyka budowli

Paweł KRAUSE

STAN OCHRONY CIEPLNEJ ŚCIAN ZEWNĘTRZNYCH NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH ŚLĄSKIEGO DOMU WIELORODZINNEGO

43

THERMAL PROPERTIES OF EXTERNAL WALLS BASED ON CHOSEN EXAMPLES OF TYPICAL SILESIAN MULTI-FAMILY BUILDINGS

<i>Beata WILK-SŁOMKA</i>	WYBRANE PROBLEMY WENTYLACJI NATURALNEJ W ŚLĄSKICH DO- MACH TYPU "FAMILOK"	53
	SELECTED PROBLEMS OF NATURAL VENTILATION IN SILESIAN BUILDINGS OF "FAMILOK" TYPE	
<i>Michał MARCHACZ</i>	OCENA MOŻLIWOŚCI ADAPTACJI OBSZARU OSIEDLA BUDYNKÓW TY- PU „FAMILOK” POD KĄTEM AKU- STYCZNYM	65
	EVALUATION OF POSSIBILITIES OF ADAPTATION OF AREA OF HOUS- ING ESTATE'S BUILDINGS CALLS "FAMILOK" TAKE TO CONSIDERA- TION ACOUSTICS PARAMETERS	

Krzysztof M. ROSTAŃSKI¹

Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Politechnika Śląska, Gliwice

KRAJOBRAZY ODZYSKIWANE GÓRNEGO ŚLĄSKA JAKO ZIELONE TŁO DLA OSIEDLI ROBOTNICZYCH ZWANYCH „FAMILOKAMI”

Streszczenie. Tereny aglomeracji katowickiej w znacznej części stanowią obszary przemysłowe, niezagospodarowane czy tereny nieużytków, które otaczają osiedla mieszkaniowe, również i te o wartości historycznej. Sposób ich traktowania pozostaje wciąż kwestią dyskusyjną. Na wielu z tych miejsc wykształciła się roślinność spontaniczna o wysokich walorach estetycznych i dużym potencjale ekologicznym. Przy odpowiednim traktowaniu tereny te mogą stać się rodzajem przestrzeni parkowej o wyjątkowych cechach, podkreślających lokalne wartości i tożsamość miejsca. Istotna jest tu jednak preferencja dla roślinności rodzimej. Skojarzenie roślinności typowej dla lokalnej przyrody i architektury jest w stanie w sposób synergiczny wydobywać cenne i niepowtarzalne walory lokalne. Artykuł podaje kryteria waloryzacji terenu służące wzmacnianiu lokalnej tożsamości.

Słowa kluczowe: krajobraz, tożsamość, przyroda, waloryzacja.

RECOVERING THE LANDSCAPES OF UPPER SILESIA - THE BACKGROUND OF THE LIVING ESTATES CALLED "FAMILOK" HOUSES

Abstract. The area of Katowice Agglomeration and its surrounding in huge percentage is represented by degraded and re-cultivated territories, which are associated by living estates, quite often with historical value. Still actual question is proper treatment of them. On these areas appear spontaneous ruderal flora, which often show exceptional aesthetic values. Such places have important ecological potential. With the proper attitude such territories can become park network with exceptional features unfolding local values and identity. To reach this target important is preference for local flora. Joining typical local plants with the architecture can in the synergic way stress exceptional local values. The article give criteria for area evaluation which can help to enhance local identity.

Keywords: landscape, identity, nature, evaluation.

¹ dr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, 44-100 Gliwice, Akademicka 7, tel.: 32 237 23 58, e-mail: krzysztof.rostanski@polsl.pl

1. Wprowadzenie

Teren Aglomeracji Katowickiej i jej sąsiedztwa w dużym procencie reprezentuje obszary zrekultywowane i zdegradowane. Tereny takie często sąsiadują z osiedlami zabudowy robotniczej, jakie towarzyszą zakładom przemysłowym pochodzącym z XIX i początku XX wieku. Tworzą z nimi wspólną przestrzeń, która wciąż wymaga rewaloryzacji. Dziś są to przeważnie nieużytki. Kiedyś były to tereny zalesione, stanowiące źródło opału, czasem były to kopalnie piasku, bardzo często były to też miejsca składowania odpadów przemysłowych. Kwestią wciąż żywą jest sposób traktowania tych terenów. Część hałd jest rozbierana, a materiał w ten sposób pozyskany, wykorzystywany jest do celów budowlanych. Niektóre z terenów poprzemysłowych znajdują również nowy sposób zagospodarowania. Większość z nich jest jednak najczęściej pozostawiana bez widocznej pielęgnacji. Na terenach tych rozwija się spontanicznie roślinność ruderalna, która prezentuje często wysokie walory estetyczne. Względy ekologiczne wskazują na ich znaczący potencjał przyrodniczy. Zagadnieniem wymagającym szczególnej uwagi jest tu, z jednej strony, ochrona walorów ekologicznych, a z drugiej sposób eksponowania i wydobywania walorów estetycznych tych terenów. W obecnej formie często szpecą otoczenie. Część z nich czekając na przyszłe, docelowe inwestycje o różnej funkcji, nie może obecnie podlegać trwałemu, przyrodniczemu zagospodarowaniu. Przy sprzyjających okolicznościach mogą jednak złożyć się na sieć elementów o ograniczonym czasie istnienia, uzupełniających system przyrodniczy aglomeracji, a jednocześnie podnoszących jej walory krajobrazowe. Szereg obecnych nieużytków może zyskać również trwałą funkcję elementu systemu zieleni przy zachowaniu trwającej tu naturalnej sukcesji i innych procesów cennych przyrodniczo. Artykuł prezentuje propozycje projektowe z terenów Sosnowca, Zabrza, Chełmu Śląskiego i Świętochłowic, które w sposób szczególny starają się łączyć wykorzystanie walorów przyrodniczych terenów poprzemysłowych z formami zagospodarowania mającymi podnieść ich walory estetyczne i społeczne. W artykule przedstawiono także kryteria waloryzacji takich terenów.

Współczesne tendencje do unifikacji powodują powstawanie bliźniaczych przestrzeni miejskich, podobnych zespołów zabudowy czy niemal takich samych budynków w zupełnie różnych częściach świata. Wywołuje to działania przeciwstawne, których wyrazem stały się konwencje: Konwencja o Biologicznej Różnorodności i Europejska Konwencja Krajobrazowa. Ta pierwsza podkreśla wartość przyrody rodzimej, jej oryginalności, która sprawia, że zieleń lokalna ma szczególny koloryt i wzmacnia lokalne systemy ekologiczne. Konwencja krajobrazowa wskazuje na szczególne znaczenie własnych walorów kulturowych

poszczególnych regionów w Europie. Uwzględnianie obu tych aktów w procesach projektowych może zapewnić niepowtarzalność tworzonych przestrzeni. Od pewnego czasu wskazuje się na potrzebę docenienia wartości przyrodniczych nie tylko obiektów chronionych o najwyższej wartości, ale również i tych, które stanowią elementy łączące te tereny z sobą [Miklos 1995]. Ochrona środowiska może przybierać formy nie tylko pasywne ale również aktywne, takie jak budowa siedlisk [Tokarska-Guzik 2000], czy inne działania wzbogacające lokalne zasoby genowe [Vries i in. 2006]. Tereny nieużytkowane, zdegradowane, przemysłowe czy te oczekujące na docelowe zagospodarowanie są w stanie, dzięki takim działaniom, uzyskać znaczący potencjał przyrodniczy. Szczególnie tereny przemysłowe stanowią pole badań nad możliwościami tworzenia na nich zrównoważonej przyrodniczo warstwy zieleni [Patrzałek 2006]. Problemem, jaki pojawia się w tym kontekście jest rola roślinności obcej, często inwazyjnej, degradującej środowisko naturalne. Bywa ona wykorzystywana do zagospodarowywania terenów zieleni, choć wskazywane są zagrożenia związane z jej zastosowaniem [Kühn 2006].

2. Idea wzbogacania lokalnych walorów krajobrazowych i przyrodniczych

Zachowanie tożsamości miejsca, a co za tym idzie, zachowanie cech wyróżniających dany region, wymaga poszukiwania inspiracji dla form architektonicznych i struktur urbanistycznych w miejscowych walorach kulturowych. Wzmocnieniu efektu oryginalności w zagospodarowaniu pomaga uwzględnienie lokalnych wartości przyrodniczych. Przykładowo urbanistyka i zabudowa Górnego Śląska, w tym szczególnie historyczne osiedla patronackie z typowymi dla nich „familokami” ale też zabudowa charakterystyczna dla terenów podmiejskich i wsi śląskiej, mają wiele cech wspólnych z terenami zurbanizowanymi Niemiec. Są tu pewne różnice, które widoczne są zwłaszcza w roślinności naturalnej. Górny Śląsk ma wyraźnie ostrzejszy klimat niż tereny Zagłębia Ruhry. Powiązanie lokalnych cech zabudowy z cechami lokalnej roślinności naturalnej jest jednym ze sposobów na indywidualizację terenów zurbanizowanych. Kwestią pozostaje sposób adaptacji roślinności naturalnej w zagospodarowaniu terenów zurbanizowanych. Roślinność ta ma często specyficzny charakter i wygląd estetyczny. Skala jej zastosowania, sposób łączenia z roślinnością ozdobną warunkowane są lokalizacją w strukturze urbanistycznej. Ta bioróżnorodność, o którą tu chodzi, to właśnie, między innymi, zróżnicowanie regionalne roślinności. Nie jest to prosta wielość gatunków, ale jej zgodność z tym, co występuje naturalnie na danym obszarze. Roślinność wzorowana na naturalnej ma ograniczone

zastosowanie jako zieleń przyuliczna w zwartej zabudowie. Warto jednak zawsze się zastanowić, czy warunki lokalne są, w konkretnym przypadku, na tyle korzystne, że można dobrać do nasadzeń drzewa rodzime zamiast obcych, często może i lepiej przystosowanych do warunków skrajnych.

Fot. 1. Osiedle Zandka w Zabrzu, aleja platanów, K. M. Rostański.

Photo 1. Zandka living estate in Zabrze, alee of planetrees, K. M. Rostański.

Historyczne osiedla na Górnym Śląsku zachowały jeszcze po części dawny drzewostan. Z ich obserwacji wynika wniosek, że właśnie nasze rodzime gatunki były tu pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku najpowszechniejsze. Dominują tu jesiony wyniosłe, jawory, lipy i klony. Czasem lokalny, cenny drzewostan zyskiwał przewagę, jak np. na Giszowcu w Katowicach, gdzie przeważają dęby i buki. Z drzew obcych najpopularniejsze były

kasztanowce białe, choć spotyka się również kasztanowce czerwone z tego okresu. Właściwie do wyjątków należy aleja obcych polskiej florze platanów, jaką zobaczyć można w Zandce - dzielnicy Zabrze. Druga połowa XX wieku przyniosła popularność obcych mieszkańców topól, które stały się zmorą osiedli pod koniec tego wieku. Analizy składu gatunkowego osiedli Koszutka i Ligota w Katowicach wykazały, że topole stanowiły tu około 20% zadrzewień, czyli wydawać by się mogło, że nie tak dużo. Problem stanowiło jednak to, że w założeniu były sadzone jako przedplon do usunięcia po dwudziestu, trzydziestu latach, a to nie było realizowane. Mimo, iż ilościowo nie było ich tak dużo, to jednak rozmiary ich koron były tak duże, że dawały ponad 50% cienia, biorąc pod uwagę wszystkie tu sadzone drzewa. Oczywiście, nie można twierdzić, że tylko drzewa obce są przyczyną problemów. Zieleni skwerów i terenów pomiędzy budynkami mieszkalnymi powinna być różnorodna i barwna, a to często najlepiej realizują gatunki obce lub odmiany ozdobne.

3. Obszar badań

Dla ilustracji problemu roli zieleni rodzimej w otoczeniu górnośląskich osiedli wybrano przykłady czterech obiektów. Jest to Park Tysiąclecia w Sosnowcu, Park im. Witolda Pileckiego w Zabrzu, Park Kudrowiec w Chełmie Śląskim i użytek ekologiczny Lasek Chropaczowski w Świętochłowicach. Wszystkie te obiekty są w znacznym stopniu przekształcone antropogenicznie. Prowadzone są względem nich prace, zmierzające do optymalizacji sposobu zagospodarowania i ich udostępnienia. Ich sąsiedztwo reprezentuje różna zabudowa.

4. Cel i metody

Celem pracy jest określenie podstawowych zasad oceny przydatności terenu dla zmiany zagospodarowania uwzględniającej synergiczny efekt wydobywania lokalnych walorów kulturowych i naturalnych elementów przyrodniczych. Dla realizacji celu dokonano oceny wybranych terenów zieleni pod kątem urbanistycznym, florystycznym, faunistycznym i geologicznym. Wnioski z analiz wykorzystano jako podstawę dla sformułowania ogólnej metody oceny terenu. Efekty ocen wykonanych prezentowaną metodą posłużyły do sformułowania szczegółowych propozycji rozwiązań projektowych. W niniejszej pracy podano najważniejsze spostrzeżenia i ustalenia dotyczące wybranych obszarów, jakie wskazały powyższe opracowania.

5. Obiekty analizowane

Park Tysiąclecia w Sosnowcu obejmuje około 102 ha. Znajdują się tu pozostałości kopalni piasku, hałda skały płonnej, dawny las gospodarczy i teren biedaszybów - nielegalnych wyrobisk węgla kamiennego. Wokół znajdują się osiedla mieszkaniowe z różnych okresów historycznych. Obszar Parku poddawany był kilkakrotnie rekultywacji. Obecna waloryzacja wskazała na konieczność przebudowy istniejącej tu zieleni w kierunku renaturalizacji uwzględniającej zasady ochrony bioróżnorodności. Rekultywacje tu prowadzone wprowadziły szereg gatunków obcych, szybko rosnących, o szerokim przystosowaniu do różnych warunków ekologicznych. Szczególnie dużo posadzono tu mieszańców topoli, robinii, klonu jesionolistnego, czeremchy późnej i dębów czerwonych, ale również krzewów ozdobnych - rokitników, żylistków, jaśminowców, dereni białych i innych. Obszar ten podlega od kilkadziesiąt lat spontanicznym procesom sukcesji, które zmieniają charakter istniejących tu zadrzewień w kierunku zbiorowisk grądu i boru. Na zlokalizowanej tu hałdzie pojawił się samosiew z dominacją sosny pospolitej i osiki, w ostatnim czasie dosadzono tu jednak znacznie bardziej wymagające lipy i jarzębiny. Waloryzacja wskazała również na istnienie tu największego, zachowanego w regionie zgrupowania biedaszybów, jako obiektu o wyjątkowych walorach krajobrazowych i historycznych. Ze szczytu hałdy rozpościera się piękna panorama, która musi być chroniona przed zasłonięciem. Rozpoznanie zapotrzebowania społecznego wykazało przede wszystkim konieczność podniesienia poczucia bezpieczeństwa na terenie. Zgłoszone tu propozycje projektowe starają się realizować to poprzez lokalizację atrakcji szeroko dostępnych dla okolicznych mieszkańców, ale również dla przyjezdnych. Miałyby być to głównie ścieżki rowerowe, tor dla kładów z możliwością wykorzystania dla rowerów górskich, basen odkryty, ścianki wspinaczkowe, ścieżki dydaktyczne, czy park czasowych kompozycji plastyczno-ogrodniczych. Otoczenie ścieżek wymaga wykarczowania krzewów i podrostu drzew w celu zapewnienia bezpiecznej penetracji wzrokowej. Rodzime gatunki drzew i krzewów mają, zgodnie z obecną propozycją, stopniowo zastępować gatunki obce.

Fot. 2. Park Tysiąclecia w Sosnowcu. Teren wymagający opanowania obcych roślin inwazyjnych, K. M. Rostański.

Photo 2. Tysiąclecia Park in Sosnowiec. There is a need to take under control foreign invasive plants, K. M. Rostański.

Park leśny im. Witolda Pileckiego (dawniej park Świerczewskiego) w Zabrze jest pozostałością dawnego lasu produkcyjnego, który obecnie pełni rolę miejskiego parku leśnego. Na jego obrzeżach znajduje się zabudowa mieszkaniowa z początku XX wieku i z drugiej jego połowy. Występują tu historyczne budynki robotnicze, zabudowa zagrodowa i współczesna zabudowa willowa. Operaty leśne określają występujące tu siedliska jako głównie borowe. Przyroda zdaje się temu przeciwstawić. Gatunki borowe praktycznie się nie odnawiają. Nawet brzozy nie tworzą młodego podrostu, nie mówiąc o sosnach, których pojedyncze egzemplarze są rozrzucone po terenie. Spontaniczna sukcesja wskazuje na naturalne przekształcanie się dawnego boru produkcyjnego w kierunku grądu - na wyższych stanowiskach i łągu w okolicy potoku Czarniawki. Największą wartością kulturową tego parku są aleje klonowo-jaworowe o drzewach w wieku ok. 100 lat. Przecinają one park w różnych kierunkach i otaczają centralny, elipsoidalny obszar ze stawem na środku. Fragment parku ma charakter ozdobny z otwartymi polami trawnika i ozdobnymi gatunkami

i odmianami roślin. Propozycje projektowe zakładają utrzymanie charakteru parku ze wzmocnieniem tendencji sukcesyjnych. Projektuje się rozmieszczenie akcentów zieleni w formie pojedynczych kwitnących drzew owocowych i jarzębin lub ich grup. Preferowane miałyby tu być lokalne odmiany. Kolekcję takich odmian tworzy Śląski Ogród Botaniczny w Mikołowie. Projektowane są formy rzeźbiarskie wykorzystujące okorowane pnie topoli. Główne, proponowane zmiany budowlane polegają na uzupełnieniu sieci drogowej i dostosowaniu jej do wymogów przeciwpożarowych oraz zapewnieniu jej właściwej penetracji wzrokowej.

Fot. 3. Pileckiego Park w Zabrzu. Piękna aleja rodzimych klonów, K. M. Rostański.

Photo 3. Pileckiego Park in Zabrze. Beautiful maple alee of native species, K. M. Rostański.

Studia prowadzone nad uwarunkowaniami zagospodarowania terenu składowiska skały płonnej w Chełmie Śląskim na Park Kudrowiec wykazały istnienie dwóch, silnie zróżnicowanych środowisk. Jałowego składowiska o powierzchni ok. 50 ha i jego otoczenia o wyjątkowo wysokich walorach przyrodniczych. Ustabilizowanie powierzchni hałdy wymaga rozwoju pokrywy roślinnej. Zwykle wiąże się to z kosztownymi pracami agrotechnicznymi na całej powierzchni. Na terenie wspomnianej hałdy stwierdzono znaczne

zaawansowanie procesów sukcesji, szczególnie na jej obrzeżach. Dało to inspirację do zaproponowania, by na terenie hałdy założyć centra dyspersji nasion roślin, które już się tu pojawiają. Zaprojektowano je w formie wzorów plastycznych nawiązujących w swej estetyce do tzw. „sztuki ziemi” - „Land Art”. Centra te miałyby wzbogaconą warstwę glebową. Zastosowanie roślinności lokalnej zapewniłoby ochronę wartości przyrodniczych okolicznych cennych przyrodniczo terenów. Ponieważ teren hałdy nie jest miejscem najodpowiedniejszym dla rekreacji, zaproponowano tu jedynie ograniczone wykorzystanie w formie terenu dla ekstremalnych sportów rowerowych czy miejsca ekologicznych działań plastycznych.

Fot.4. Kudrowiec w Chełmie Śląskim. Roślinność spontaniczna tworząca barwne aspekty,
K. M. Rostański.

Photo 4. Kudrowiec in Chełm Śląski. Spontaneous plants creating colorful aspects,
K. M. Rostański.

Analiza terenu projektowanego jako użytek ekologiczny Lasek Chropaczowski, wykazała jego niską lub przeciętną wartość przyrodniczą, ze względu na kadłubowość zbiorowisk roślinnych i dużą ilość mieszańców topoli w części leśnej. Mimo tego stwierdzono tu występowanie gatunków chronionych roślin i zwierząt, co samo w sobie daje podstawy do objęcia tego obszaru ochroną w formie użytku ekologicznego. Waloryzacja wskazała na stopniowe przekształcanie się części leśnej w zbiorowisko grądowe i rozwijanie się formy łągu wokół centralnego stawu. Projekt zakłada wzbogacanie runa w gatunki grądowe

i stopniową wymianę drzewostanu w podobnym kierunku. Zaprojektowano ścieżkę dydaktyczną z czterema przystankami prezentującymi informacje o zagadnieniach ekologii, dendrologii, roślinności zielnej i faunie, odnoszące się do lokalnych walorów. Zaproponowano opisanie tabliczkami wybranych drzew i ustawienie tablic informacyjnych z planem układu drogowego.

Fot. 5. Lasek Chropaczowski w Świętochłowicach. Łąka zmieniająca się okresowo w staw,
K. M. Rostański.

Photo 5. Chropaczowski Wood in Świętochłowice. Meadow periodically changed into a pond,
K. M. Rostański.

Duże fragmenty terenu pozostawia się bez penetracji tak, by zapewnić warunki spokojnego bytowania dla żyjących tu zwierząt. Obiekt ten ma stanowić element w sieci ścieżek rowerowych pokrywających Świętochłowice i sąsiednie gminy. Poza obiektami o szczególnej wartości przyrodniczej ścieżki te prowadzą do obiektów o wysokich walorach kulturowych. Są między nimi obiekty architektoniczne, zespoły urbanistyczne, ciekawe obiekty przemysłowe i punkty widokowe, a także obiekty sportowe. Projekt ścieżek wskazuje na miejsca, które ze względu na swoje wyjątkowe walory widokowe powinny być chronione.

6. Waloryzacja terenu

Na podstawie analiz wspomnianych obiektów i prac nad innymi obiektami w regionie oraz weryfikacji ustaleń w literaturze określono kryteria oceny terenu dla skal realizacyjnych [Rostański 2007]. Wykonanie takiej waloryzacji powinien prowadzić zespół różnych specjalistów pod kierunkiem głównego projektanta. Już w latach sześćdziesiątych Ian McHarg, opracowując analizy na poszczególnych warstwach tematycznych, zwracał uwagę na ich często problematyczną porównywalność, np. waloru ekonomicznego i wartości ekologicznej [McHarg 1992]. Wnioski z tak wykonanej waloryzacji muszą być zatem opisane w szerszy sposób i dawać podstawę dla decyzji podejmowanych przez głównego projektanta. To on w ostatecznym podsumowaniu nadaje właściwą wagę poszczególnym składowym waloryzacji.

Poniżej, dla poszczególnych kryteriów, podano poziomy wartości. Przeprowadzona na ich podstawie ocena determinuje projektowane działania. Polegają one na zachowaniu bieżącego stanu; zalecanym wzbogaceniu lokalnej bioróżnorodności lub możliwym wzbogaceniu bioróżnorodności, zależnie od woli projektanta.

I. Kryteria ekologiczne

Rola w strukturze terenu: źródło zasilania systemu zieleni, element korytarza ekologicznego, element uzupełniający.

Powiązanie ze strukturą przyrodniczą miasta: dobre powiązanie z innymi elementami, obiekt izolowany.

Zróżnicowanie siedliskowe: wysokie, niskie.

Kształt terenu: zwarty, o rozbudowanej linii brzegowej, rozczłonkowany.

Rozmiar terenu [Supuka 1998]: ponad 2 ha, 0.5 - 2 ha, poniżej 0.5 ha.

Warunki glebowe: możliwa adaptacja, konieczna częściowa wymiana gleby, konieczna pełna zmiana.

Stosunki wodne: możliwa adaptacja, konieczne zwiększenie możliwości retencyjnych terenu.

II. Roślinność

Potencjał biocenotyczny: roślinność potencjalna, roślinność potencjalna wraz z roślinnością synantropijną i ozdobną, roślinność synantropijna i ozdobna.

Wartość florystyczna: obecność rzadkich i chronionych roślin, obecność roślinności rodzimej, naturalnych zbiorowisk, obecność roślinności synantropijnej na gruncie

zdegradowanym, obecność roślinności synantropijnej i ozdobnej, inwazyjnej w zbiorowiskach naturalnych.

Tendencje: wzrastająca rola roślinności rodzimej, wzrastająca rola roślin synantropijnych, wzrastająca rola ekspansywnych roślin obcego pochodzenia.

III. Fauna

Występowanie zwierząt: obecność ssaków i innych zwierząt, obecność głównie ptaków.

IV. Czynniki kulturowe

Rola w strukturze urbanistycznej: element uporządkowany o wysokiej wartości ekologicznej, element uporządkowany o wysokiej wartości estetycznej, element o znaczącej wartości przyrodniczej, akceptowalny estetycznie, element nieuporządkowany z wysoką wartością ekologiczną, element nieuporządkowany z niską wartością ekologiczną.

Synergia krajobrazowa: lokalna tożsamość architektury i zieleni rodzima, istotne walory lokalne rozproszone w kontekście o cechach mieszanych, dowolność form architektonicznych i dominacja zieleni ozdobnej.

7. Wnioski

Zachowanie, przy projektach zagospodarowania terenu, tożsamości miejsca i jego oryginalności musi wiązać się z uwzględnieniem zarówno jego walorów kulturowych jak i przyrodniczych. Główny projektant musi mieć zdolność właściwego ważenia wartości terenu na podstawie waloryzacji, która nie powinna opierać się wyłącznie na prostych ocenach statystycznych. Efekty waloryzacji w formie opisowej dają zawsze pełniejszy obraz wartości terenu. Utrzymanie spójności krajobrazowej z zachowaniem tożsamości miejsca wiąże się z uwrażliwieniem na podstawowe znaczenie roślinności rodzimej w terenach sąsiadujących z terenami zabudowy i rodzimych lub tradycyjnych, zdomowionych gatunków roślin ozdobnych w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów architektonicznych. Istotna jest tu zawsze obecna gotowość na preferencję dla gatunków rodzimych i dopuszczenie naturalnej sukcesji roślin na terenach otwartych tam, gdzie tylko nie koliduje to z istotnymi elementami kompozycyjnymi, porządkującymi i uczytelniającymi przestrzeń urbanistyczną.

Bibliografia

KÜHN N. 2006. Intentions for the Unintentional. Spontaneous Vegetation as the basis for Innovative Planting Design in Urban Areas. *JoLA Journal of Landscape Architecture*, autumn 2006, s. 46-53.

- McHARG I. 1992. *Design with Nature*. John Wiley & Sons, 1992, Inc. New York.
- MIKLOS L. 1995. The ecological awareness - selected issues. W: *Ekologia* (Bratislava), 1995, Vol.14, Supplement 1/1995, s. 191-203.
- PATRZAŁEK A. 2006. Evaluation of the Bio-reclamation Process of the Mining and Metallurgy Dumps. W: *Górnictwo i geologia. Zeszyty Politechniki Śląskiej*, Gliwice, 2006, Vol.3 No.1, s. 31-47.
- ROSTAŃSKI K. M. 2007. Przykłady realizacji zasad ochrony bioróżnorodności w budowie terenów zieleni aglomeracji katowickiej i jej otoczenia. W: *Krajobrazy przemysłowe i poeksploatacyjne. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 6*, Sosnowiec, 2007, s. 194-209.
- SUPUKA J. 1998. Importance of urban vegetation for ecological stability of towns. W: *Ekologia* (Bratislava), 1998, Vol.17, Supplement 1/1998, s. 110-117.
- TOKARSKA-GUZIŁ B. 2000. Przyrodnicze zagospodarowanie nieużytków miejsko-przemysłowych na przykładzie centrów górniczych Europy. W: *Inżynieria Ekologiczna*, 2000, Nr 1. PTIE, s. 72-80.
- VRIES de J., DORP van D., KOSTER A. 2006. Design for biodiversity in the urban fringe. W: *Cultural Dimensions of Urban Landscape*, 2006, Bratislava University of Technology.

Recenzent: dr hab. inż. arch. Agata ZACHARIASZ, prof. nzw. w Politechnice Krakowskiej